

شیوازناسی و پژوهی گورانی: تاییه تمه‌ندییه سه‌ره کییه کان

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۹/۱۵ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۱/۲۹

به‌ختیار سه‌جادی^۱

ماموستای به‌شی زمان و ته‌ده‌بی ئینگلیسی و توپژهری نیوه‌کات له توپژینگه‌ی کوردستان‌ناسی،
زانستگای کوردستان

چکیده

کورتیه

این مقاله بر آن است تا ویژگی‌های بارز شعر گورانی را از روی قالب و محتوا مورد بررسی قرار دهد و سپس شاخصه‌های سبک‌شناختی ادبیات گورانی را به‌مثابه یک کل منسجم تبیین کند. این پژوهش نخست به این پرسش می‌پردازد که آثار ادبی گورانی از لحاظ اصطلاح‌شناسی ادبی در چه جایگاهی قرار می‌گیرد و از میان اصطلاحاتی نظیر مکتب، سبک، اسلوب و سنت ادبی کدامیک می‌تواند به بهترین نحو ممکن این دسته از آثار را شامل شود. ویژگی‌های سبک‌شناختی ادبیات گورانی با توجه به مؤلفه‌های زیر مورد تحلیل قرار گرفته است: وزن و قافیه، واژه‌گزینی، قالب ادبی، صور خیال، الگوهای شنوایی، تقابل صورت و محتوا، وحدت اندام‌وار، تقابل عقل و احساس، و نوع مخاطب. در پایان، ضمن بررسی تطبیقی شعر گورانی و شعر کلاسیک کرمانجی بر اساس مؤلفه‌های مذکور، این دو سنت ادبی بررسی سبک‌شناختی نیز شده است.

ته‌م وتاره ده‌یه‌وئی تاییه‌تمه‌ندییه سه‌ره کییه‌کانی شیعری گورانی له رووی فۆرم و ناوه‌رۆکه‌وه به‌خاته به‌ر هه‌له‌سه‌نگاندن و پاشان هه‌ول ده‌دات مۆرکه به‌رچاوه‌کانی و پژه‌ی گورانی له رووی شیوازناسی ته‌ده‌بیه‌وه دیاری بکات. ته‌م خوینده‌وه‌یه سه‌ره تا به‌م پرسه‌وه ده‌ست پێ‌ده‌کات که ته‌و به‌ره‌مانه کامه‌ن که له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا ده‌خرینه به‌ر تیشکی شی کردنه‌وه و پاشان له‌م پرسیاره ده‌کۆلته‌وه که کۆی به‌ره‌مه‌کانی و پژه‌ی گورانی له رووی زاراوه‌ناسی ته‌ده‌بیه‌وه ده‌خرینه چ‌خانه‌یه‌که‌وه؛ به‌ واتایه‌کی تر، له زاراوه‌کانی «قوتابخانه»، «ریاز»، «ئوسلوب»، «یان نه‌ریتی ته‌ده‌بی»، به‌کارهینانی کام به‌ک ده‌توانی له رووی شیوازناسیه‌وه پر به‌پستی کۆی هاوچه‌شنی به‌ره‌مه‌کانی ته‌م سامانه ته‌ده‌بیه بی. پاشان، تاییه‌تمه‌ندییه شیوازناسانه‌کانی و پژه‌ی گورانی به‌ سه‌رنجدان به‌م لایه‌نانه‌ی خواره‌وه شی ده‌کرینه‌وه: کیش، زمانی شیعری و هه‌لبژاردنی وشه، قالبی ته‌ده‌بی، سه‌روا، ئیماژ و ئولگوه ده‌نگیه‌کان، دوانه‌ی روخسار/ ناوه‌رۆک، به‌کیتی ته‌نداموار، دوانه‌ی عقل/ هه‌ست و به‌رده‌نگ. له‌ کۆتاییدا، هه‌ول ده‌دری جیاوازییه شیوه‌یی و ناوه‌رۆکییه‌کانی و پژه‌ی گورانی له‌گه‌ل و پژه‌ی کلاسیکی کرمانجی ناوه‌راست بخریته به‌ر ده‌ست و له‌م ریگه‌یه‌وه به‌راورد‌کارییه‌کی شیوازناسانه له‌ نیوان ته‌م دوو نه‌ریته ته‌ده‌بیه‌دا ئاراسته بکری.

کلیدواژه‌ها: ادبیات گورانی، سبک‌شناسی، وزن و قافیه، الگوهای شنوایی، صورت و محتوا، وحدت اندام‌وار.

وشه‌گه‌لی سه‌ره‌کی: شیوازناسی، ریاز، کیش، سه‌روا، ئولگوه ده‌نگیه‌کان، دوانه‌ی روخسار/ ناوه‌رۆک، به‌کیتی ته‌نداموار.

١- پیشه‌کی

ئه‌گه‌رچی سه‌ره‌تا‌کانی ده‌رکه‌وتنی وێژه‌ی گۆرانی به‌ شیوه‌ی نووسراو و هه‌مه‌گیر بۆ سه‌ده‌ی چوارهم و پینجه‌می کۆچی ده‌گه‌رپته‌وه و گۆرانی وه‌کوو زمانی پێوه‌ری ئایینی یارسان ره‌چاو ده‌کرا، به‌لام ئه‌مه‌پاش سه‌ده‌ی نۆه‌م و ده‌هه‌می کۆچی بوو که وێژه‌ی گۆرانی له‌ سه‌ر ده‌ستی شاعیرانی گه‌وره‌ی گۆرانی نووسدا گه‌شه‌یه‌کی به‌رچاوی به‌ خۆوه‌ بینی. له‌ دوو سه‌ده‌ی کۆتایی سه‌رده‌می درێژخایه‌نی ده‌سه‌لاتی ئه‌رده‌لانه‌کاندا، واته‌ له‌ ناوه‌راستی سه‌ده‌ی یازده‌هه‌مه‌وه تا‌کوو ناوه‌راستی سه‌ده‌ی سێزده‌هه‌می هه‌تاوی، که ناوه‌ندی ئه‌م ده‌سه‌لاته‌ به‌ تایه‌تی له‌ شاری سنه و ده‌ورو به‌ریدا گردو‌کۆ کرابۆوه، نه‌ریتیکی ئه‌ده‌بی قورس و قایم سه‌ری هه‌لدا و پاشان به‌ خێرای رووی له‌ گه‌شه و په‌ره‌سهندن کرد. گه‌رچی تا پینش سه‌ده‌ی یازده‌هه‌م چاومان به‌ گه‌له‌ک به‌ره‌می ئه‌ده‌بی ناوازه‌ ده‌که‌وی که له‌ ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی ئه‌م میرنشینه‌دا هاتوونه‌ته‌ به‌ره‌م، به‌لام ئه‌مه‌ له‌ ناوه‌راستی سه‌ده‌ی یازده‌هه‌می کۆچی هه‌تاوییه‌وه به‌م لاوه‌ بوو که، له‌ لایه‌که‌وه، نه‌ریتیکی ئه‌ده‌بی دامه‌زراو، له‌ لایه‌کی تریشه‌وه، زاراوه‌ی گۆرانی (واته، هه‌ورامی) بوو به‌ زمانی ئه‌ده‌بی گشتگیری ئه‌و ناوچه‌یه‌. بابته‌تی سه‌ره‌کی ئه‌م وتاره‌ی به‌رده‌ست بریتیه‌ له‌ لیکۆلینه‌وه له‌و نه‌ریته‌ ئه‌ده‌بییه‌ی به‌ وێژه‌ی گۆرانی ناسراوه و له‌ ناوه‌راستی سه‌ده‌ی یازده‌هه‌مه‌وه تا کۆتایی سه‌ده‌ی سێزده‌هه‌می کۆچی هه‌تاوی له‌ ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی ئه‌رده‌لانه‌کاندا هاتوونه‌ته‌ به‌ره‌م چ له‌ باری شیوازنا‌سانه‌وه و چ به‌ سه‌رنجدان به‌ فۆرم و ناوه‌رۆکی ئه‌و به‌ره‌مانه‌.

٢- پینشینه‌ی لیکۆلینه‌وه

چه‌ند لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی به‌پینز له‌ سه‌ر تایه‌تمه‌ندییه‌کانی وێژه‌ی گۆرانی له‌م سالانه‌ی دوا‌ییدا به‌ ئه‌نجام گه‌یشتون. هه‌لبه‌ت زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری ئه‌م لیکۆلینه‌وانه‌ زیاتر تیشکیان خستۆته‌ سه‌ر رافه‌کاری ئه‌و به‌ره‌مانه‌ و مانا‌کردنه‌وه‌ی دێره‌ شیعریه‌کان و یاخود گرنگیدان به‌ ناوه‌رۆکی به‌ره‌مه‌ ئه‌ده‌بییه‌کانی ئه‌م سه‌رده‌مه‌. یه‌کیک له‌ نموونه‌ سه‌ره‌تایه‌یه‌کان که تیدا ئاماژه‌ بۆ شاعیرانی سه‌ر به‌م نه‌ریته‌ ئه‌ده‌بییه‌ کراوه ئه‌نجومه‌نی ئه‌دیبان نووسراوه‌ی ئه‌مین فه‌یزی به‌گه‌ که چه‌ند نموونه‌ شیعرێکی

مهولهوی و کورته یه ک له ژیاننامه کهی هیناوه ته وه.^۱ پاشان له میژووی ئەدهبی کوردی دا نووسینی عه لائه دین سه جادی باسی چوار شاعیری گه وهی ئەده لان کراوه که ئەمانه ن: بیسارانی، مهولهوی، سالمی سنه، و مه جدی.^۲ ههروه هاش سه جادی له دهقه کانی ئەدهبی کوردی دا شیعیری مهولهوی وه کوو یه کی له چه شنه تاییه ته کانی دهقه ئەدهبییه کوردییه کان به نمونه دههینتیه وه.^۳

له سه ره تایی بیسته کانی سه دهی رابردوو به م لاوه و له رۆژنامه کانی کوردستانی عێراقدا چه ندین ئاماژه و لیکۆلینه وه ده رباره ی ئەو و شیعرانه کراوه که به زاراوه ی گۆرانی هۆنراونه ته وه و لیره دا کار و چالاکی و نووسینه کانی پیره میرد له دوو رۆژنامه ی ژین و ژیاندا وه کوو یه که م خویندنه وه کان له م به ره مانه دینه ئەژمار. له سه ره تایی شه سه ته کان به م لاوه په پیتا په پیتا دیوانی شیعیری شاعیره هه لکه وتوو ه کانی سه رده می ئەرده لان هاتنه چاپ کردن؛ پاشان، هه ر له م قوئاغه دا له چه ندین نامه ی ماستییر و دوکتۆرای زمان و ئەدهبی کوردیدا ئاوړ له م به ره مانه دراوه ته وه و توپژه ران هه ولیان داوه ئەو به ره مانه بخویننه وه. یه کی له م لیکۆلینه وانه نامه ی دوکتۆرای عێزه دین مسته فاره سووله به ناوی ریالیزم له ئەدهبی کوردیدا که گه رچی بابه تی سه ره کی له م کتیبه دا ئەدهبی ریالیستی کوردییه، به لام ئەدهبی رۆمانتیکی کوردییش خراوه ته به ر هه لسه نگاندن و لیره شدا باس له مه ولهوی و کاریگه ریی ئەو «قوتابخانه» یه له سه ر سه ره له دانی شیعیری نوپی کوردی کراوه. ۴. ههروه هاش، پرۆفیسۆر مارف خه زنه دار له به رگی دووه م و سییه می میژووی ئەدهبی کوردیدا باسی گه لیک شاعیری سه ر به م نه ریتیه ی کردوو ه. ۵. یه کیکێ تر له م به ره مانه نامه ی ماستییری خورشید ره شید ئەحمه ده به ناوی ریازی رۆمانتیکی له ئەدهبی کوردیدا که لیره شدا

۱- ئەمین فهیزی به گ، ئەنجومه نی ئەدیانی کورد، ئەسته نۆل: چاپی ترجمان حقیقت، ۱۹۲۰. چاپی دووباره له به غداد: چاپخانه ی کۆری زانیاری عێراق، ۱۹۸۳، ل ۳۲-۲.

۲- عه لائه دین سه جادی، میژووی ئەدهبی کوردی، چاپی دووه م، به غداد: چاپخانه ی مه عاریف، ۱۹۷۱، ل ۲۱۳-۲۰۵، ۳۰۶-۲۷۶، ۴۰۸-۳۹۸ و ۴۲۰-۴۰۹.

۳- عه لائه دین سه جادی، دهقه کانی ئەدهبی کوردی، به غداد: چاپخانه ی کۆری زانیاری کورد، ۱۹۷۸، ل ۱۰۴-۸۹.

۴- عزالدین مَلطَفی رسول، الواقیعه فی الادب الکردی، بیروت: ۱۹۶۶.

۵- مارف خه زنه دار، میژووی ئەدهبی کوردی، به رگی دووه م، چاپی دووه م، هه ولیتر: ئاراس، ۲۰۱۰، به شی دووه م تا هه شته م؛ مارف، خه زنه دار، میژووی ئەدهبی کوردی، به رگی سییه م، هه ولیتر: ئاراس، ۲۰۱۰، به شی هه ژده تا بیست و دوو.

وهك بهرهمی پیشوو باسیک له سهر لایه نی رۆمانتیزم له شیعرى مهوله وى دا کراوه و ههروه هاش باسى گرنگایه تى لایه نی ناوه رۆك دهكات لهو شیعرانه دا. ١. یه کیکى تر له م لیکۆلینه وانه نامه ی دوکتۆرای ئه نوهر قادر محهمه ده که له سهر مهوله وى به ئه نجام گه یشتوو. ٢. له کوردستانی ئه م دیویشدا به م دوایانه چهند تیزیکى زانکۆیى له سهر بهرهمه ئه ده بییه کانی ئه و سهرده مه نووسراون که یه کیک لهو بهرهمه مانه نامه ی ماستیری کولسووم عوسمانپور له سهر جوانیناسیى شیعره کانی مهوله وى کورد. ٣

٣- ریباز، قوتابخانه، یان نه ریتی ئه ده بی؟

پیش ئه وه ی ئه م بهرهمه مانه له رووی شیوازناسییه وه بخرینه بهر هه لسه نگاندن، پیوسته له سهر پیناسه ی چهند زاراوه یه ک هه لۆسته یه ک بکه ی ن. ئایا به کاره ی تانی کام له م زاراوانه ده توانی پر به پیستی کۆی ئه و بهرهمه ئه ده بیانه بی که له سهرده می ئه رده لانه کاند و به زاراوه ی گۆرانى هاتوونه ته بهرهمه ؟ جیاوازی نیوان ئه م زاراوانه چییه ؟ لیره دا زۆر به کورتى پیناسه ی ئه و زاراوانه ده خرپته بهر ده ست و پاشان له ئه نجامدا ئماژه بۆ ئه وه ده کری که کام یه ک له م زاراوانه ده توانی به ته واوی پیشاندهرى هاوچه شنیى شیوازناسانه ی کۆی ئه و بهرهمه مانه بی که له و سهرده مه دا نووسراون.

ده کری بوتری شیواز له ئه ده بی فارسیدا خاوه ن دوو مانای گشتی و تایبه ته. مانای تایبه تی زاراوه ی شیواز بۆ ئه و که سانه ی شاره زای ئه ده بی فارسین مانایه کی دیار و ئاشکرایه. شیواز له م مانا تایبه ته یدا به و پۆله ئه ده بییه جیا جیا یانه ده وتری که ههر له سهره تای سهره لدانى ئه ده بی فارسیه وه له کۆتایى سه ده ی سییه مه وه تا کۆتایى سه ده ی سیزده هه می هه تاوی وه کوو کۆیه کی هاوچه شن و هاوئا هه نگ و هاوشیوه له سهر ده ستی چه ندین شاعیری گه وره ی فارسبیژر هاتوونه ته بهرهمه. شیواز له م مانایه یدا دابه شه کری به سهر چه ندین شیوازی گه وره ی ئه ده بی فارسى وه کوو شیوازی خوراسانى، شیوازی عیراقى، شیوازی هیندى و شیوازی گه پانه وه.

١- خورشید رهشید ئه حمه ده، ریبازی رۆمانتیکی له ئه ده بی کوردیدا، به غداد: ده زگای رۆشنیری و بلاوکردنه وى کوردی، ١٩٨٩، لیل. ١٠٥-٨١.

٢- انور قادر محمده، مهوله وى، شاعیری لیریکای گه وره ی کورد، نامه دوکتۆرا، ٢٠٠٣.

٣- کلیمو عیمانپور. زیبایى شناسى دیوان اشعار مولوی کرد. سلیمانیه: اداره فرهنگ، ٢٠١٠.

ههر کام له م شیوازانه بۆخویان خاوه نی مۆرکی دیاریکراوی خۆیانن و ههر کامه یان هه لگري کۆمه لێ تاییه تمه ندییی جیاوازن. به لام، شیواز به مانا گشتیه که ی له ئەدهبی فارسیدا ده توانری بۆ ره خنه کاریی به رهه می هه موو شاعیر و نووسهر و ته نانه ت ده رهینه ری فیلم و هونه ره مندانی شیوه کاریش سوودی لی وه ره بگیری. لی ره دا به مه به ستی تیگه یشتنی شیواز، ره خنه گره جیا جیاکان سوود له چه ندین ده رکه وته و خه سلّه تی ئەو به رهه مه که لک وه رده گرن وه ک فۆرم، بنه ما، و جۆری هه لپژاردنی وشه کان و ته نانه ت جیهانینی و شیوه مامه له ی دا هینه ره له گه ل بابه تی به رباسی به رهه مه که یدا (شمیسا، ۱۳۷۰: ۲۵-۱۸).

له ئەدهبی ئینگلیسیشدا، شیواز له مانای دووه می ئەم زاراوه یه له زمان و ئەدهبی فارسیدا نزیکه. شیواز لی ره دا به شیوه یه کی گشتی به م چه شنه پیناسه کراوه: شیواز شیوه ی ده ربړینی زمانناسانه له په خشان یا خود شیعه ردا یه. شیواز بریتیه له شیوه و چلۆنایه تی ده ربړینی ئەو شته ی نووسهران و شاعیران ده یانه وی بیلین. شیوازی به رهه میکی تاییه ت له ریگه ی جۆری هه لپژاردنی وشه کان، جۆری بنه ما ی رسته کان، جۆره کانی هونه ره و ته کنیکه به کارهاتوووه کان، چه شنی کیش و سه رواکان و ئولگوووه ده نگیه کانی تر و، به گشتی له سۆنگه ی سه رجه م تاییه تمه ندیییه شیوه یه کانی ئەو به رهه مه و مه به سه ته گوته یه کانیشی شیده کریته وه (Abrams, ۱۹۹۳: ۲۰۳).

ههروه هاش، له تیۆرییه ستاندارده کانی زانستی که لامدا شیواز به گشتی به سه ره سی جۆری به رز، مامناوه ندی، و خواردا دابه ش ده کری. دیاره له م پیناسه یه دا «شیوازی به رز» به مانای شیوازیکی یه کسه ره ئەده بییه که لیوانلیوه له هونه ره و ته کنیکه ئەده بییه جیا جیاکان. «شیوازی خوار» یش ده لاله ت ده کاته سه ره شیوازی ئاسایی زمان یان ههر جۆره که مایه سییه ک له شیوازی به رهه میکی ئەده بیدا. له ئەدهبی کوردیدا شیواز ده ربړی تاییه تمه ندیییه شیوه یی و فۆرمیه کانی به رهه میکی ئەده بی و هونه رییه و هه ربۆیه ش له ئەده بی کوردیدا شیواز زیاتر پیشانده ری مۆرکه تاکه کانی به رهه میکی دیاریکراوه. ههر به هه مان شیوه، شیوازی ناسی بریتیه له پیشاندان و ده رختنی تاییه تمه ندیییه فۆرمی و شیوه یه کانی به رهه میکی ئەده بی چ له رووی هه لپژاردنی وشه و ده سه ته واژه کانه وه و چ له رووی بابه تی به رباسی ئەو به رهه مه و چ له رووی شیوازی رسته سازی و دارشتنی رسته کانه وه؛ ههروه هاش، شیوازی ناسی،

خویندنه وهی جوړی بڼه‌مای رسته‌کان و تهنانهت قالبی ئه‌ده‌بیی دیاریکراوی ئه‌و به‌ره‌مه و سه‌رجه‌م مؤرکه شیوه‌بیی‌کانی ئه‌و به‌ره‌مه به جوړی کیسه‌کان و سه‌روا‌کانیسه‌وه ده‌گریته‌وه. که‌واته، به‌کاره‌یتانی ئه‌م زاراو‌یه بو لیک‌کولینه‌وه له ئه‌ده‌بی ئه‌رده‌لانیسه‌وه له جی‌ی خو‌یته‌ی؛ هه‌لبه‌ت، ئه‌گه‌ر کو‌ی به‌ره‌مه‌کانی ئه‌م سه‌رده‌مه له رووی شیوازه‌وه هاو‌چ‌ه‌شن و هاوش‌پوه‌بن، ئینجا ده‌کری به شیوازی ئه‌رده‌لانی ناود‌پر بکری‌ن. به‌لام، هه‌ر وه‌ک دواتر ده‌رده‌که‌وی، له به‌ر ئه‌وه‌ی که هه‌ندی‌ک له به‌ره‌مه ئه‌ده‌بیی‌کانی ئه‌و سه‌رده‌مه له رووی شیوازاناسییه‌وه له به‌ره‌مه‌کانی تر جیاوازن، که‌واته نا‌کری و ناش‌بی له‌م زاراو‌یه بو ده‌ست‌نیشان‌کردنی کو‌ی به‌ره‌مه ئه‌ده‌بیی‌کانی ئه‌و سه‌رده‌مه که‌لک وه‌رب‌گیر‌دی.

له لایه‌کی تره‌وه، زاراو‌ی ری‌یاز (trend) له زمان و ئه‌ده‌بی کوردیدا زی‌اتر هه‌لگری دوو مانای لیک‌جیاوازه. ئه‌م زاراو‌یه له لایه‌که‌وه له‌و با‌سانه‌دا به‌کار ده‌بری که پیه‌ندیان به‌ سو‌فی‌گه‌ری و ته‌ریقه‌ته‌وه هیه و زاراو‌ی ری‌یاز له‌م گوتاره‌دا زاراو‌یه‌کی ئاشنا و فره‌پاته‌وه‌ک چو‌ن ده‌وتری ری‌یازی قادری یان ری‌یازی نه‌قشبه‌ندی له سو‌فی‌گه‌ریدا. ئه‌م زاراو‌یه له مانای دوو‌ه‌می خو‌یدا سه‌رجه‌م ئه‌و شیوه و ری‌گه و تهنانهت میتو‌ده جیا‌جیا‌یانه ده‌گریته‌وه که له گوتاره جیاوازه‌کاندا وه‌ک ئایین، سیاسه‌ت و ئه‌خلاق به‌کار ده‌بری‌ن. هه‌ربو‌یه به‌کاره‌یتانی ئه‌م زاراو‌یه بو ده‌ست‌نیشان‌کردنی کو‌ی به‌ره‌مه ئه‌ده‌بیی‌کانی سه‌رده‌می ئه‌رده‌لان نادروسته. هه‌روه‌هاش، راسته له ئه‌ده‌بی کوردیدا ری‌یازی ئه‌ده‌بیمان هیه، به‌لام ده‌بی بو‌تری که ری‌یازی ئه‌ده‌بی له قوتابخانه‌ی ئه‌ده‌بی جیاوازه و هه‌رکامیان پیناسه و تاییه‌تمه‌ندی تاییه‌تی خو‌ی هیه.

به‌کاره‌یتانی زاراو‌ی «قوتابخانه» بو پۆلی‌ک به‌ره‌مه‌می ئه‌ده‌بی و هونه‌ری له ئه‌ده‌بناسیدا خو‌ی له‌خو‌یدا دیارده‌یه‌کی مؤد‌پ‌رنه. به‌ واتایه‌کی تر، تهنانهت له خویندنه‌وه و هه‌لسه‌نگاندنی ئه‌ده‌بی روژ‌ئاوا‌یشدا تا به‌ر له سه‌ده‌ی هه‌قده‌ه‌م رووبه‌رووی هی‌چ قوتابخانه‌یه‌کی ئه‌ده‌بی و هونه‌ری نایینه‌وه. له لایه‌کی تریشه‌وه، هاتنه‌ ئارا و دامه‌زراندنی «قوتابخانه» پ‌یوستی به‌ بیان‌نامه، ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بیی هاومو‌رک و تیوری ئه‌ده‌بیی یه‌ک‌گرتوو و گشت‌گیر و تایه‌ت هیه. جگه له‌مه‌ش، قوتابخانه ئه‌ده‌بیی‌کان له ئه‌ده‌بی روژ‌ئاوا‌ییدا گری‌دراون به‌ فه‌لسه‌فه و لایه‌نه جیا‌جیا کۆمه‌لایه‌تی و فره‌ه‌نگی و سیاسییه‌کانی شیوه‌ی ژیا‌نی ئه‌و سه‌رده‌مه‌وه که تییدا ئه‌و

قوتابخانه یه گه شه و پهره ی سه ندووه (Haghighi, ۱۹۹۳: ۷-۱۵). که واته، ئەم زاراوه یه ناتوانی دهربری ئەو پۆله به ره مه بی که له سه رده می ئه رده لانه کاندانوسراون، چونکه، ههر وه ک ده زانری، ئەو به ره مانه له لایه که وه هه موویان تاییه تمه ندیبی هاوشیوه ی شیوازانسانه یان تیدا نییه و، له لایه کی تریشه وه، ئیمه خاوه نی به یان نامه یان نوسینتیکی روونکه ره وه و تیۆریک دهرباره ی ئەو مۆرکانه نین که له سه ر دهستی یه کی له شاعیره کانی ئەو سه رده مه نووسرابی.

له م وتاره دا له نیو ئەو زاراوانه ی که بو دیاری کردنی هاوشیوه یی و هاوچه شنیی شیوازانسانه ی به ره مه ئە ده بییه کانی سه رده می ئه رده لان دینه به کاره ی تان، له زاراوه ی «سونه تی ئە ده بی» یان «نهریتی ئە ده بی» که لک وه رگیراوه. ئە مه ش ئەو نهریته یه که زۆر به ی شاعیرانی ئەو سه رده مه په پره وییان کردووه و له لایه که وه له ژیر کاریگه ریبدا بوونه و له لایه کی تریشه وه بوخویان په ره یان پی داوه. ئەم نهریته ئە ده بییه به شیوه یه کی به ربلاو له به ره مه می بیسارانی و له سه ده ی یانزه ی کۆچیدا رهنگی داوه ته وه و پاشان خانای قوبادی له سه ده ی دوانزه دا په ره ی پی داوه و له سه ده ی سپزده شدا له سه ر دهستی مه وله وی گه یشتۆ ته لوتکه ی به رزی هونه ریی خۆی. له م نهریته ئە ده بییه دا هه ست به چه ندین ماکه هاوشیوه ی شیوازانسانه ده که یین؛ به لام، به کاره ی تانی ده سه ته واژه ی «شیوازی ئه رده لانی» به مه به سستی ده ستنیشان کردنی ئەو به ره مانه ی له و سه رده مه دا دانراون ناولی نایکی هه له یه چونکه، وه ک پیشتر وترا، ئەو به ره مانه له یه ک شیوازی په ره وه ی ناکه ن و نمونه ی ریز په ری وایان تیدایه که له باری شیوازاناسییه وه یه کسه ر پینچه وانه ی ئەوانی ترن. جگه له مه ش، زاراوه ی شیوازی دهربری جوۆری روانگه ی تیۆریکی ئە ده بی و فره هنگی و یان فه لسه فییه و له چه ندین ماکه و تاییه تمه ندی و بنه واشه پینکه اتووه. ئه رده لان ناوی ئەو بنه ماله و ده سه لاتیه که فه رمانیان له و ناوچانه به ده سه ته وه بووه نه ک ناو نیشانی جوۆریک روانگه ی فه لسه فی یان نایینی یان ئە ده بی - کۆمه لایه تی بو ژیان. ههروه اش، له ئە ده بی کوردیدا واتای چه مکی شیوازی له مانای یه که می ئەم زاراوه یه له ئە ده بی فارسیدا که له سه ره وه ئاماژه مان پی کرد جیاوازه.

که واته، ده کری بلین که له هه لسه نگانندی ئە ده بی کوردیی پیش سه ده ی هاوچه رخدا، رووبه پرووی چه ندین نهریتی ئە ده بیی جیاوازی ده بیینه وه وه ک نهریتی ئە ده بیی ئه رده لان به زاراوه ی گۆرانی، نهریتی ئە ده بیی بابان به زاراوه ی کرمانجی

ناوه‌پراست و نهریتی ئەدەبیی بۆتان یان خالیدییه‌کان به زاراوه‌ی کرمانجی سه‌روو. هەر چه‌ند، لیره‌شدا باشتەر وایه بوتری «نهریتی ئەدەبیی زالی ئەردە‌لانه‌کان» چونکه هەر له سه‌رده‌می ئەردە‌لانه‌کاندا و به تایه‌ت له کۆتاییه‌کانی ده‌سه‌لاتیاندا هه‌ست به نهریتیکی ئەدەبیی یه‌کسه‌ر جیاواز له و نهریته زاله‌ده‌کری؛ ئەمه‌ش ئەو نهریته‌یه که له لایه‌که‌وه به زاراوه‌یه‌کی تری زمانی کوردی به‌ره‌م ده‌خولقینی و له لایه‌کی تریشه‌وه له باری تایه‌تمه‌ندییه شیوازاناسانه‌که‌وه به ته‌واوی له و نهریته زاله‌جیاوازه. هه‌ر‌بۆیه له و زاراوانه‌ی سه‌روه‌وه ته‌نها زاراوه‌ی «نهریتی ئەدەبی» یه که ده‌توانی به ته‌واوی ده‌ب‌ری هاوچه‌شنیی شیوازاناسانه‌ی کۆی ئەو به‌ره‌مانه‌بی که له و سه‌رده‌مه‌دا و به زاراوه‌ی گۆرانی خولقی‌ندراون.^۱

۴- نموونه‌کان بۆ شیکاری له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا

گه‌رچی له سه‌ده‌ی یازده‌وه‌ بۆ سه‌ده‌ی سێزده‌هه‌م چاومان به‌گه‌له‌ک به‌ره‌می ئەدەبی دانسقه و به‌رز ده‌که‌وی که به زاراوه‌ی گۆرانی هاتوونه‌ته‌نووسین، به‌لام، له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا سێ نموونه‌شێعیری سێ شاعیری هه‌لکه‌وتوو له‌سێ سه‌ده‌ی جیاوازا ده‌کوو نموونه‌ده‌خه‌ینه‌به‌ر هه‌لسه‌نگاندن. له سه‌ده‌ی یازده‌هه‌مدا تیشک ده‌خه‌ینه‌سه‌ر شاعیری گه‌وره‌ی ئەو ده‌وره‌یه، مسته‌فا بیسارانی؛ له سه‌ده‌ی دوازه‌هه‌مدا ئاو‌ر له شێعهره‌کانی خانای قوبادی ده‌دینه‌وه؛ له سه‌ده‌ی سێزده‌هه‌میشدا نموونه‌ی شێعیری شاعیری به‌رزێ ئەم سه‌رده‌مه، مه‌وله‌وی، ده‌هینینه‌وه. هه‌لبه‌ت له‌م وتاره‌دا به‌ره‌می ئەم سێ شاعیره‌وه‌کوو نموونه‌له‌و به‌ره‌مانه‌هینراوته‌وه که خاوه‌نی هاوشیوه‌یی شیوازاناسانه‌ن که ژماره‌ی ئەم به‌ره‌مانه‌ش زۆرن؛ گه‌له‌ک شاعیری دیکه له‌م نهریته ئەدەبییه‌دا به‌ره‌مه‌کانیان له‌رووی شیوازاناسییه‌وه‌هاوشیوه‌ و هاوچه‌شنی ئەو سێ نموونه‌یه‌ن؛ بۆ وینه، له به‌ره‌مه‌کانی وه‌لی دیوانه و مه‌ستوره‌دا هه‌ست به‌و هاوشیوه‌یه‌ی شیوازاناسانه‌ده‌کری. هه‌رچه‌ند ده‌بی ناماژه‌ش به‌وه‌بکری که هه‌ر له‌م سه‌رده‌مه‌دا چه‌ند شاعیری‌ک له‌ئارادا بوونه‌که‌چ له‌رووی زاراوه‌وه و چ له‌رووی شیوازه‌وه‌له‌و سێ شاعیره‌ و له‌زۆربه‌ی شاعیرانی ئەو سه‌رده‌مه‌جیاوازن. بۆ

۱- هه‌لبه‌ت به سه‌رنجدان به‌وه‌ی که زۆربه‌ی ره‌خه‌نگران له ئەدەبی کوریدا له زاراوه‌ی رۆمانتیسیم بۆ ده‌ستنیشان‌کردنی شیوازی به‌ره‌مه‌کانی مه‌وله‌وی و به تایه‌ت کاریگه‌ری ئەم شیوازه‌له‌سه‌ر سه‌ره‌ل‌دانی شێعیری نوێی کوردی و شێعیری عه‌بدو‌لا گۆران که‌لک وه‌رده‌گرن، ده‌توانین شیوازی به‌ره‌مه‌شێعریه‌کانی وێژه‌ی گۆرانی به «رۆمانتیسیمی کۆن» و شه‌پۆلی شێعیری گۆران به «رۆمانتیسیمی نوێ» ناو به‌رین.

نمونه، سالمی سنه و مه‌جدی له شاعیره به‌رچاوه‌کانی سه‌رده‌می ئه‌رده‌لانن که به زاراوه‌ی کرمانجی ناوه‌راست و به پئی کیشی عه‌رووزی چه‌ندی به‌رهمی ره‌نگینان داهیناوه. هه‌ربۆیه‌ش، ده‌توانین لیره‌دا ئه‌و پۆلینه‌ندییبه بدرکینین که ئیمه‌خاوه‌نی دوو نه‌ریتی ئه‌ده‌بیی جیاوازین له سه‌رده‌می ئه‌رده‌لاننه‌کاندا: نه‌ریتی زال و زۆرینه و نه‌ریتی کۆتایی و په‌راویزی. بیسارانی، خانای قوبادی، مه‌وله‌وی، وه‌لی دپوانه و مه‌ستووهره‌ سه‌ر به نه‌ریتی ئه‌ده‌بیی زالن و مه‌جدی و سالمی سنه سه‌ر به نه‌ریتی ئه‌ده‌بیی کۆتایی یان په‌راویزی. لیره‌دا سی نمونه له شیعه‌رکانی نه‌ریتی ئه‌ده‌بیی زالی ئه‌رده‌لان ده‌هینینه‌وه:

۱- نمونه‌ی یه‌که‌م شیعه‌ریکی مسته‌فا بیسارانییبه له سه‌ده‌ی یازده‌هه‌می کۆچی:

شیرین شهرم نیهن، شیرین شهرم نیهن	شیرین په‌ی خاسان، شهرت هه‌ن شهرم نیهن
په‌ی چیش مه‌واچان حیجاب خاس نیهن	جه‌ ئافتاو خاسته‌ر که‌سی کی دیه‌ن؟
ئه‌گه‌ر په‌ی خاسان حیجاب خاس مه‌دی	ئاقتاب و مه‌هتاب هیچ که‌س نه‌مه‌دی
که‌سی وینه‌ی تۆ شه‌م بۆ جه‌مینش	لازم په‌روانان مه‌یان وه‌ دینش
ئیمه‌یچ په‌روانه‌ی شه‌م شوناسانیم	په‌روبال سفته‌ی دینه‌ خاسانیم
میلله‌تی پاک دین پیغه‌مبه‌رانیم	نه‌ک جه‌ تایفه‌ی که‌م نه‌زه‌رانیم
بنمانه‌ جه‌مین نووری پاکته‌ن	ئه‌ر تۆ پاکه‌نی، جه‌ کی باکته‌ن؟

(بیسارانی، ۱۳۷۵: ۶-۳۶۵)

۲- نمونه‌ی دووهم پارچه‌یه‌ک له به‌رهمه‌کانی خانای قوبادییبه له سه‌ده‌ی

دوازده‌هه‌می کۆچی:

هه‌ی هه‌ی جه‌و فه‌سل ئالای پرزه‌وقه	جه‌و شه‌میم به‌زم سارای پرشه‌وقه
جه‌و به‌هه‌شت ئاباد فه‌رح ته‌نگیزه	جه‌و فه‌زای فه‌ر به‌خش بۆ عه‌به‌ریزه
فه‌سلای به‌و خاسی به‌و دل نه‌وازی	ته‌ماشاش پووچه‌ن بی عیشق‌بازی
به‌ شه‌و تا به‌ رو، به‌ رو تا به‌ شه‌و	چه‌نی به‌زم ساز شیرین و خوسره‌و
جه‌و گۆلزاره‌دا گۆل گه‌شت مه‌که‌رده‌ن	جام باده‌ی ناب تیشدا موهرده‌ن

(خانای قوبادی، ۱۹۷۷: ۱۸۶)

۳- نمونه‌ی سێهه‌م شیعه‌ریکی مه‌وله‌وی تاوه‌گۆزییه له سه‌ده‌ی سێزده‌هه‌می

کۆچی:

په‌زاره‌ت شادیم جه‌ بیخ ئاوه‌رده‌ن دووریت ریشه‌ی دل خه‌یمه‌که‌ن که‌رده‌ن

فیراقت فەرکم وه تووتیا کهرد
 وهسواسهت وهی تهوور ئیش دان وه جهرگم
 ویت بدەر ئینساف نهو نهمام نو
 مهردن یهک ساتهن ئهرواحهکهی ویم
 مهر جهستهی خهستهی من جه فوولادهن
 دهک رهحمهت لهو قهبر گشت وهفاداران
 جیاییت ئازام جه هم جیا کهرد
 وه مهرگت قهسهم رازیم وه مهرگم
 مهردن خاسته رهن یا خو دووری تو
 دووریت ههر ساتی سهده مهرگن په ریم
 یهند دووریت وینو هیمن دل شادهن
 خسووسهن ئهو کهس شای وهفاداران
 (مهولهوی، ۱۹۶۱: ۹-۱۲۸)

۵- تاییه تمه ندیه سه ره کیه کانی قورم و ناوه روک

الف) له سه ره جهم شیعره کانی دیوانی مهولهوی دا کیشه کان برگه یین. ^۱ له دیوانی بیسارانی دا ههر به هه مان شیوه کیشه کان برگه یین. ههر ئهم تاییه تمه ندیه ش له خوسره و شیرین-ی خانای قوبادی دا ده بیندری. لهو سی نمونه شیعره ی سه ره وه، کیشه کان برگه یی و به شیوه ی ۵+۵ دارپژراون. کیشی برگه یی به تهواری له کیشی عهرووزی جیاوازه. کیشی عهرووزی له ئه ده بی کلاسیکی عه ره بی و فارسیدا کیشی زالی نیو به ره مه کانه، که چی وهک ده بیندری له نه ریتی ئه ده بیی ئه رده لانه ره چاو نه کراوه و به کار نه هینراوه.

خاللی جیی سه رنج ئه وه یه که کیشی برگه یی نهک ههر له م سی نمونه شیعره ی سه ره وه دا به لکوو له زوره ی ههره زوری به ره مه ئه ده بییه کوردیه کانی سه رده می ئه رده لانه کانه به کار هینراوه. جگه له چهند نمونه یه کی ده گمه ن له کو تایی ده وری ئه رده لانه کانه، وهک له شیعره کانی سالمی سنه و مه جدی دا، کیشی برگه یی کیشی زالی نیو سه ره جهم ئه و به ره مه ئه ده بیانه یه که له سه رده می ئه رده لانه کانه هاتوونه ته به ره مه م.

دیسانه وه، خالی ههره گرنگ لیره دا ئه وه یه که شاعیرانی کوردی ده وری ئه رده لانه کان به هوشیاری ته واره وه ئهم کیشه یان له شیعره کانیا نندا به کار هینراوه. مهولهوی له «دارالاحسان» دا عهرووزی ده رس داوه که چی بوخوی له یهک شیعره ی کوردیشیدا عهرووزی به کار نه هینراوه. خانای قوبادی یش به حوکمی ئه وه ی له بنه ماله یه کی خوینه واردا په وهره بووه و ئاگاداری زانسته ئه ده بییه کانی ئه و سه رده مه

۱- پروانه بو تیزی دوکتورای ئه نوهر قادر محهمه د، مهولهوی، شاعیری لیریکای گه وری کورد، ۲۰۰۳.

و به تاییه تئ ده بی کلاسیکی فارسی بووه، به ته وای شاره زای زانستی عهرووز بووه که چی له شاکاره که بیدا سه ره جه م دپره کان به پیی کیشی برگه یی هۆنراونه ته وه. دیسانه وه، بیسارانی-یش له حوجره کانی سه ره تای سه ده ی یازده هه مدا وه کوو فه قی خویندوو بیه تی و ئاگاداری عهرووزی عه ره بی و فارسی بووه که چی له دیوانه که بیدا شیعه ره کان ده که رتی و له شیوه ی ۵+۵ن. به هه مان شیوه، مه ستوو ره له شیعی فارسیدا عهرووز به کار ته هینی که چی له زۆر به ی هه ره زۆری شیعه کوردییه کانیدا کیشه کان برگه یین. ئەم تاییه تمه ندیییه له به ره هه م کانی وه لی دپوانه و ته نانه ت ره نجوو ری-شدا ده بیندری که شوینی ژبانی له ناوچه ی ژیر ده سه لاتی ئه رده لانه کان زۆر دوور بوو. که واته، به کیک له گرنگترین تاییه تمه ندیییه شیواز ناسانه کان له نه ریتی ئه ده بیی ئه رده لاندای بریتییه له به کاره یانی کیشی برگه یی که کیشیکی ره سه ن و خۆمالیییه و له به نه رتدا له گه ل کیشی عهرووزیدا ناته بایه.

(ب) یه کی له ریگه سه ره کییه کانی هه لسه نگاندنی شیوازی به ره هه میکی ئه ده بی بریتییه له سه رنجدان به جو ری شیوازی زمانی و هه لپژارنی وشه کان (diction). وشه کان له رووی ئیتمۆلۆژی و ره چه له کناسیییه وه ده چنه وه سه ره کام زمان و میرات؟ ئایا ژماره ی ئاوه لئاوه تیکه له کان زۆره یان که م؟ ئایا له به ره هه م که دا وشه کان ته نها له شیوه زاریکی تاییه ته وه وه رگیرون یان له وه به ره هه مدا وشه ی شیوه زار و بنزاراوه کانی تریش ئاماده؟ ئایا زاراوه زانستییه کان، واته ئه و زاراوانه ی پیوه ندییان به کیمیا و بیرکاری و مه نتیق و فه له کناسیییه وه هه یه، له به ره هه م که دا ده رکه وتوون؟ به سه رنجدان به و سی نمونه ی سه ره وه و به ئاوپردانه وه له سامانی و پژهی گۆرانی ئه وه مان به سانایی بو دهرده که وی که هه رچه نده ناوبه ناو رووبه پرووی وشه ی عه ره بی ده بینه وه، به لام ئەم وشه عه ره بیانه هه مان ئه و وشانه ن که بوونه ته مولکی زمانی فارسی و ماناکه شیان له و زمانه دا گۆراوه. به به راورد له گه ل نه ریتیه ئه ده بییه کانی تری ئه ده بی کوردی، ژماره ی وشه عه ره بییه کان له نه ریتی ئه ده بیی ئه رده لاندای زۆر که متره. لی ره دا، به پیچه وانه وه، ئەمه وشه فارسییه کانن که له ده قه کاندای ده رکه وتوون. جیاوازی له گه ل نه ریتی ئه ده بیی بابانه کان له لایه که وه و نزیکایه تی و هاو په گی له گه ل زمانی فارسی له لایه کی تره وه دوو هۆکاری سه ره کین بو هه لپژاردنی وشه ی فارسی له ئه ده بی گۆرانیدا. بو نمونه، له و سی نمونه شیعییه ی سه ره وه چاومان به م وشانه ده که وی که که متر له شیعی قوتابخانه و

نهریته ئه ده بییه کانی تردا به کار هیئراون: ئافتاب، مه هتاب، په روانه، شوناسان، به هه شت ئاباد، فه ربه خش، دل نه وازی، خه سته، و فوولاد.

له لایه کی تره وه، شیعیری گۆرانی ده رپرینی خۆمالیی زمانیکی ئاساییه. ئه گهر سامانی ئه ده بی گۆرانی بخریته بهر پشکین، ئه م خاله مان به راشکاو ی بۆ ده سه لم پندری که زمانی شیعیری له ئه ده بی گۆرانیدا ئاسایی و ساکاره و له که متر شوینی کدا وشه کاری کلاسیستی تاییدا به دی ده کریت که ئه مه ش بۆخوی تاییه تمه ندیی سه ره کیی شیعیری رۆمانتیکه. ههروه ها که ویلیام وۆردز وۆرس له پیشه کی دیوانه کهیدا له سالی ۱۸۰۰ و فیکتۆر هۆگۆ له پیشه کی شانۆنامه ی کرامویل له سالی ۱۸۲۸ دا ئاماژه یان بۆ کردووه، به ره مه می رۆمانتیکه ئه بی ساده و ئاسایی بی و، به وته ی وۆردز وۆرس، هه مان زمانی قسه کردنی خه لکی لادی بی. بۆ نمونه، یه که م دپری دیوانه که ی مه وله وی ده رپرینیکی ئاساییه له زمانیکی ئاسایی و له سه ر شیوازیکی ئاسایی:

ئیمشه و ته نیا بی جه سته ی زه بوونم دیسان سه ر واز که رد دلای پره وونم
(مه وله وی، ۱۳۷۱: ۲)

له لایه کی تره وه، وۆردز وۆرس ئاماژه بۆ ئه و خاله ش ده کات که شیعیر هه لقوقلای هه ستیکی به سهۆزه که ئه م تاییه تمه ندیه ش له به شیکی زۆری ویژه ی گۆرانیدا خۆی ده نوینی، چونکه وه ک ده زانری، به شیکی ویژه ی گۆرانی له ژیر کاریگه ریی ریبازه کانی ته ریه قه ت و سهۆفیگه ریدایه، بۆ نمونه، سهۆزی سهۆفیه تی وای له مه وله وی کردووه که شیعیری له ناخی پاک و بیگه ردیه وه هه لقوقلی. مه وله وی موریدی شیخ سه راجه ددین و دواتر شیخ زیاته ددین بووه و شیعه کانیشی پرن له هه سته ی به سهۆز و چه شه و دل داری به رانه ر به پیر و موراده که ی:

شیخی ده وله مه ند به هره ی سه ره مه دی بیاگه ی حه قیه قه ت جیلوه ی ئه حمه دی
جه شه و هه وارگه ی فه نا ویه رده پای هه رده ی به قا یا تاغگه که رده
(هه مان، ۲۹۸)

پاش خویندنه وه ی شیعیری گۆرانی پیویسته دوو خال له بهر چا و بگیردری: یه که م، شیعیری گۆرانی هه لقوقلای ناخی بی خه وششی شاعیره و له بهر ئه وه ره سه نن که ده ستکاری کرا و نین؛ واته، شاعیری کلاسیست بۆ پپه وه ی کردنی کیشی عه رووزی توانا و مه ودا ی به کاره یئان و هه لبژاردنی هه ر چه شنه وشه یه کی

(lyric). لیریک په کیکه له سغ ژانری سهره کیی شیعر و بوخوی چه ندین قالبی نه ده بی وه ک جووتسه روا، قه سیده، و غه زه ل ده گریته وه. به لام له نیو هم قالبانه دا جووتسه روا له باری نزیکایه تی له گه ل تایه تمه ندییه کانی لیریک پشکی شیری بهرکه وتووه. به واتایه کی تر، قالبی غه زه ل به هوئی وشه کاریی زوره وه و به هوئی کیشی عهروزی و له بهر نه وه ی که سه رواکان ته نها له کو تایی کو پله کاند ا دووباره ده بنه وه که متر له گه ل مؤرکه ناشناکانی لیریکدا ریکده که وی. جووتسه روا بهو شیوه یی له شیعره کانی نه ریتی نه ده بیی نه رده لاند ا به کار هی تراوه به یه کیک له باشتیرین و ره واتیرین نمونه کانی لیریک کی کوردی نه ژمیردری.

(د) به کارهیتانی نه وه هونه رانه ی ده چنه خانه ی ئولگووه ده نگییه کانه وه یه کیک کی تر له تایه تمه ندییه شیوا زانسانه کانی به ره مه نه نه ده بییه کانی نه ریتی نه ده بیی نه رده لان پیکده هی نی. نه گهر به وردی سه رنجی نه وه سغ نمونه شیعییه ی سه ره وه بده ین، به سانایی تیده گه ین که له هه موویاندا هه ندی ته کنیکی ده نگیی ناشنا به کار هاتوون. له لایه کی تره وه، سه روا ی ناوه کی، واته سه روا ی ناماده له یه ک دیپردا و پاش ته واو بوونی پینج که رت له دیپره که ناماده یه. به کارهیتانی نه م ته کنیکانه که بوخوی ده برپی نه وه هه سته یه که لیوانلیپه له خه لسه و سوز و جوش و خروشی سو فیانه، له نه ریتی نه ده بیی نه رده لاند ا به ته واوه تی ده رکه وتووه و که متر له نه ریته نه ده بییه کانی تری نه ده بیی کوردیدا ده بیندری. له زوره ی کاته کاند ا هه ر کام له دیپره کان بوخویان ده بنه دوو به شه وه و به هوئی وه ستانیکه وه لیکدی جیا ده بنه وه. نه مه ش خه سله تی سه رجه م به ره مه ره سه نه کانی نه ده بیاتی هه موو نه ته وه کانه. نه م وه ستانه که به سیژورا (caesura) ناسراوه یه که ی مانایی دیپره کانیش ده کا به دوو به شه وه.

جگه له م تایه تمه ندییه ده نگیانه، نه م به ره مه مانه هه لگری زوریپک ته کنیک و هونه ری گوته یی و ده نگین. بو وینه، دووباره بوونه وه ی پیتگه لی «ش»، «گ» و «ف» له م کو پلانه دا به باشتیرین شیوه پیشانده ری ته کنیکی «هاونشینی ده نگ» ه (alliteration).

شیرین شهرم نیهن، شیرین شهرم نیهن
شیرین په ی خاسان، شهرت هه ن شهرم نیهن

(بیتسارانی)

جهو گولزاره دا گول گه شت مه که رده ن جام باده ی ناب تیشدا موهرده ن

(خانای قوبادی)

فیراقت فهرقم وه توتیا کهرد جیا ییت ئازام جه هم جیا کهرد
(مهوله وی)

ههر به هه مان شیوه، به کارهینانی چه ندین پیتی ده نگداری بلند و خولقاندنی
ئیمار ئیکی دیداری (visual imagery) له م دوو کۆپله یه ی خواره و هدا به مه بهستی
زهق کردنه وه ی ئه و دیمه نه ی خوسره و شیرین تیدا خه ریکی رابواردن،
نمونه یه کی باشه بۆ گرنگیدانی شاعیرانی سهر به م نه ریت به ته کنیک و ئولگووه
ده نگیه کان له لایه که وه و به کارهینانی ئیمار و وینه ی خه یال کرد له لایه کی تره وه.
بوونی ئیمار یان وینه ی خه یالی له ده قیکی ئه ده پیدا به تاییه تمه ندیبیه کی باشی
ئه و ده قه ئه ژمیردری. جان درایدن شاعیری ئینگلیسی سه ده ی حه فده هه م «وینه
دروست کردن» به ته شقی ژبانی شیعی دادهنی و شه فیعی که دکهنی «وینه ی
خه یالی» به «جه وه ری بنه رتی» ی شیعی له قه له م ده دات. ئاروین میهره گان-یش
له کتیبی دیالکتیکی هیمادا ده لی: «شیعی چه شنه هزریکی وینه یه نه ک کۆشکیکی
رازوه له وشه» (اخوت، ۱۳۷۸: ۲۲-۹).

بجگه له مه ش، به کارهینانی چه ندین پیتی کپ له ته نیشته چه ندین پیتی گر
به مه بهستی پیشاندانی ئه و جۆش-وخروشیه ی له و ساته دا ئه و دوو که سه داده گری
بایه خی ئه م جۆره ته کنیکانه لای شاعیر پیشان ده دات. دیسانه وه، به کارهینانی
چه ندین ئاوه ئناوی تیکه ل وه ک «پرزه وق»، «پرشه وق»، «فه رح ئه نگیز»، «فه ره خش»
و «عه نبه ریز» به مه بهستی خستنه رووی فره رهنگی و ده وله مه ندیبی ئه و دیمه نه چ له
رووی که لوپه له کانه وه و چ له رووی ههستی ئه و دوو ئه وینداره وه به باشتین شیوه
به ئه نجام گه یشتوه:

هه ی هه ی جه و فه سل ئالای پرزه وقه جه و شه میم به زم سارای پرشه وقه
جه و به هه شت ئاباد فره رح ئه نگیزه جه و فه زای فره ره خش بۆ عه نبه ریزه
ناوه ده نگ (onomatopoeia) له ناو ئه و ته کنیکانه ی سهر به ئولگووه ده نگیه کانن
به تاییه تی له شیعی مه وله وی دا به زۆری ره نگی دا وه ته وه. (۱۱) (پاوترقی ۱۱ پروانه
بۆ کلیموم عیمان پور، زیبایی شانسی دیوان اشعار مولوی کرد، سلیمانیه: اداره
فرهنگ، ۲۰۱۰). له م کۆپله یه ی خانای قوبادی-شدا چ له دیری یه که مدا که جۆری
دووباره بوونه وه ی میلۆدیئاسای تیدایه و چ له ده سته واژه ی «چه نی به زم ساز» له

دیرپای دووهمدا رهنگدانه وهی و نوته موسیقاییانه ده بینین که باربود، موسیقاری به ناوبانگی دهربارهی خوسره و پرویز، بۆ پاشای سازکردبوو و تئیدا له ره ی هاوئا ههنگی له ش و سه مایه کی ئارام ههست پی ده کری:

به شه و تا به رو، به رو تا به شه و چهنی به زم ساز شیرین و خوسره و (ه) سه ره رای دهرکه وتنی ئه م ته کنیکه گوته بیانه له به ره مه مه ئه ده بییه کانی نه ریتی ئه ده بییه ئه رده لاند، ده توانین بلتین که به لای شاعیرانی ئه م نه ریته وه دهرخستنی ناوهرۆک و گرنگیدان به بابه تی بهر باس له سه رجهم دیره کانی شیعره که دا که له ک گرنگتر بووه له وشه کاری ئاشنای نیو ئه ده بی کلاسیک. هه ربۆیه، گه ر به راوردکاریه ک له نیوان به ره مه مه کانی نه ریتی ئه ده بییه ئه رده لان و باباندا ئه نجام بدهین، تئیده گه یین که گرنگیدان به شیوه و روخسار و بایه خ دان به وشه کاری له نه ریتی ئه ده بییه باباندا زۆرتتر ره چاو کراوه.

گرنگیدان به ناوهرۆک و مانا و بابه تی به رباس له شیعرای گۆرانیدا وای کردوو که سه رجهم شیعره که خاوه نی یه کیتییه کی ئه نداموار (organic unity) بی. به پینچه وانیه شیعرای کلاسیستی کوردی که هه رکام له به یته کان بۆ خویان چه شنه سه ره به خۆ بییه کیان هه یه و شاعیر ده یه وئ ته وای بابه ته که بترینجینیته نیو تاقه به یتییه وه، له به شیکی زۆری شیعرای گۆرانیدا بابه تی شیعره که به سه ر سه رجهم ده که دا بلا و کراوه ته وه. زاراوه ی یه کیتی ئه ندامی (Organic Unity) که له زانستی زینده وه رناسییه وه ها توته نیو ره خنه ی ئه ده بییه وه باس له وه ده کات که هه ر ده قیکی ئه ده بی دروست وه ک له شی گیانله به ریک ئه بی دوو تاییه تمه ندی هه بی: یه که م، سه رجهم ئه ندامه پیوسته کان له به ره مه که یان له له شی گیانله به ره که دا هه بن؛ دووهم، ئه م ئه ندامانه پینکه وه هاوکاری بکه ن. له به ره مه مه شیعریه کانی ویره ی گۆرانیدا وه ها تاییه تمه ندییه ک وه بهر چاو ده که وئ.

له لایه کی تره وه، له شیعرای کلاسیکی عه ره بی و فارسی و کوردیدا و به تاییه ت له غه زه لدا به ژماره ی کۆپله کان یه کیتی ئه ندامواریش له گۆریدا یه. له غه زه لدا هه ر کام له کۆپله کان له باری ماناییه وه سه ره به خۆن و هه ر کۆپله یه و باسی دیارده و شوپن و چیرۆکتیک ده کات؛ له غه زه لدا کۆپله کان ته نها به هۆی یه کیتی سه رواوه و هاوچه شنیه کیشه وه پینکه وه به ستراونه ته وه و کۆیه ک به ناوی غه زه لیان دروست کردوو. له نه ریتی ئه ده بییه ئه رده لاند، به لام، له زۆربه ی کاته کانداندا هه ر شیعره و

دەربارەى بابە تیکە؛ کەچی لە غەزەلدا هەر کۆپلەیه‌ک دەربارەى بابە تیکە. هەر بۆیە، لە نەریتی ئەدەبیی ئەردەلندا لە هەر شیعریکدا هەست بە یەک یه‌کتیی ئەنداموار دەکری؛ واتە، لێرەدا یەک یه‌کەى مانایی گەورە هەیه و سەرجه‌م کۆپلەکان بەشدارن لە تەواوکردنی ئەو یه‌کە ماناییەدا. لێرەدا یه‌کە ماناییه‌کی دوو لایەنه‌یه‌یە لە ئارادا یه‌کە لە نیوان کۆپلە و هەک پاژیکى خاوه‌ن یه‌کەى مانایی بچوووک و کۆى شیعره‌که و هەک گشتیکى خاوه‌ن یه‌کەى مانایی گەوره. ئەم پێوه‌ندییه‌ى نیوان پاژ و گشت (جزء و کل) لە بارى ماناییه‌وه لە غەزەلدا نابیندری چونکە یه‌کەى مانایی کۆپلەکان لە غەزەلدا پێوه‌ندیان پیکه‌وه نییه.

(و) سروشت لە بەره‌مه‌ ئەدەبییه‌کانى نەریتی ئەدەبیی گۆرانیدا خاوه‌ن جینگه و پینگه‌یه‌کی به‌هێزه. سروشت لێرەدا ده‌بیته‌ هه‌لگری خه‌سه‌له‌تیکى رۆحانى؛ سروشت لێرەدا ده‌بیته‌ سه‌رچاوه‌ى سرووش بۆ شاعیر. دیارده‌ سروشتیه‌کانیش به‌ دەنگ و ره‌نگیانه‌وه لە نەریتی ئەدەبیی ئەردەلندا به‌ شیوه‌یه‌کی هونه‌رى نوێندراونه‌تەوه.

یه‌کیک لە هۆکاره‌کانى گرنگیه‌تى پینگه‌ى سروشت لە نەریتی ئەدەبیی گۆرانیدا ده‌گه‌رپه‌وه بۆ ئاماده‌بوونی بیری سۆفیتی له‌م نهریته‌دا. وه‌ک ده‌زانری سۆفیزم (واته، سۆفیکه‌رى) له‌ ریبازه‌ جیاجیاکانیدا له‌ سیسته‌مى فه‌ره‌ه‌نگی سه‌رده‌مى ئەردەلندا خاوه‌نى پله و پایه‌یه‌کی دیار بوو. بیسارانى و مه‌وله‌وى دوو شاعیری گه‌وره‌ى سه‌ر به‌ ریبازی سۆفیکه‌رى له‌م نهریته‌دا. یه‌کیک له‌ بنه‌واشه‌کانى سۆفیکه‌رى بریتیه‌ له‌ بیرۆکه‌ى «وحدت الوجود». به‌ پێى ئەم بیرۆکه‌یه‌ داھینەر و داھینراو، خولقیته‌ر و خولقیتر، واته‌ خوا و سروشت، یه‌کده‌گرنه‌وه و جوړیک ئەمه‌ویتی (واته، اینهمانى) له‌ نیوانیاندا چى ئەبى.^۱

دیاره، شاعیری سۆفیش له‌م ئەمه‌ویتییه‌ بیه‌ش نییه و ئەویش بۆخۆی له‌ هه‌ول و ته‌قالادایه‌ بۆ بوون به‌ به‌شیک له‌م یه‌کانگیریه‌. ئاماژه‌ فه‌رپاته‌کان بۆ سروشت له‌ شیعره‌کانى نەریتی ئەدەبیی ئەردەلندا و به‌ تاییه‌ت له‌ به‌ره‌مى شاعیرانى سۆفیدا پيشانده‌رى پینگه و بايه‌خى رۆحانىی سروشت و توخمه‌ سروشتیه‌کانه. له‌ پال

۱- ئەم زاراوه‌یه‌ له‌ فه‌لسه‌فه‌ و حیکمه‌تى ئیسلامیدا و به‌ زمانى عه‌ره‌بى به‌ مه‌نتیقى «هوهو» ناسراوه و له‌ ئینگلیسییدا به‌ identity ناوده‌برى. بۆ پێوه‌ندی نیوان مه‌نتیقى «هوهو» و بیرۆکه‌ى «وحدت الوجود» بروانه‌ بۆ گل بابا سعیدی، فه‌رهنگ جامع‌ الطّلاّحات عرفانى ابن عربى، ته‌ران: انتشارات زوار، ۱۳۸۷، ل. ۱۱۰۰-۱۰۹۷ و ۱۱۶۳-۱۱۶۱. بۆ شیکاریی ئەم زاراوه‌یه‌ له‌ فه‌لسه‌فه‌ى ئیدیا لیزمى ئالمانى و به‌ تاییه‌ت له‌ هینگیل دا بروانه‌ بۆ: Frederick Beiser, Hegel, London: Routledge, ۲۰۰۵, p. ۶۱)

نه‌مانه‌شدا، هەر سه‌بارت به گرنگیدانی شاعیرانی هه‌ورامی و به تایهت مه‌وله‌وی به سروشت له رووی چۆنیه‌تی نواندنه‌وه‌ی ئەده‌بییه‌وه، خورشید ره‌شید ئەحمه‌ده‌لی:

... مه‌وله‌وی یه‌که‌م شاعیری کورده که توانیویه‌تی وه‌سفیکی جوانی سروشتی ئەم خاکه‌مان بۆ بکات. له وینه و تابلۆکیشاندا وه‌ک جوان ناسیک به شیویه‌یه‌کی جوان و قه‌شه‌نگ پیشان دراون، له هه‌ر چوار وه‌رزى سالدا وینه‌ی که‌ش و زیندووی ناوچه‌که‌ی به شیویه‌یه‌کی وا هونه‌رمه‌ندانه‌ نیگار کیشاوه که له زۆر شویندا واقیعی بی‌ت و به شیویه‌ی کامیرایه‌کی فۆتۆگرافی وینه و تابلۆی ئەو دیمه‌نانه به‌خه‌یالیکی ناسکی رۆمانتیکی وه‌سف بکات (ره‌شید ئەحمه‌ده، ۱۹۸۹: ۷۸).

هه‌ر له درێژه‌ی ئەو باسه‌ی سه‌ره‌وه‌دا، پێویسته‌ بوتری سروشت له وێژه‌ی گۆرانیدا بایه‌خیکی رۆحی و مه‌عنه‌وی به‌رچاویشی هه‌یه. شاعیر له‌م نه‌ریته‌دا وه‌کوو پێغه‌مبه‌ریک ده‌چیته‌ ناو سروشته‌وه و ئەرکی ئەوه‌ی له ئەستۆیه‌ له‌ رازه‌ رۆحیه‌کانی سروشت تیگات و بۆ خه‌لکی بگێرێته‌وه چونکه سروشت خاوین و بیگه‌رده و له قورئانی پیرۆزیشدا چهند جار ئاماژه بۆ ئەم بابته‌ کراوه که سروشت نیشانه‌ی پاکى و گه‌وره‌یى خوايه له سه‌ر زه‌وی. ئەوه‌تا شاعیری دلپاکى ناوچه‌ی هه‌ورامان سه‌رنجی خۆی بۆ لای سروشتی بیگه‌رد و خاوین راده‌کیشی و له‌مه‌ر پاکى و نه‌گۆری سروشت قسه‌ ده‌کات و ئیدی له‌و بۆچوونه کلاسیسته‌ی سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌می رۆژئاوا دوور ده‌که‌ویتته‌وه که مرۆفی ئاوه‌زیار و هزرخوازی ئەو ده‌مه هه‌ولێ ده‌دا تا‌کوو هه‌موو شتیک ته‌نانه‌ت سروشتیش ده‌ستکاری بکات و به شیویه‌ی پارک و سه‌یرانگای ناوشار ده‌رییێ.

ز) ئەگه‌ر گرنگایه‌تی ده‌رکه‌وتنی دوانه‌ی عه‌قل / هه‌ست له شیعردا ره‌چاو بکه‌ین، تیده‌گه‌ین که له نه‌ریتی ئەده‌بیی ئەرده‌ل‌اندا هه‌رده‌م هه‌ستیکی پر له جۆش و خرۆش و به‌سۆز له ئارادایه که خه‌یالی داھینه‌ری شاعیر ده‌یکاته به‌ره‌میکی هونه‌ری. هه‌ر بۆیه له‌م نه‌ریته‌دا به ده‌گه‌من رووبه‌رووی ده‌رکه‌وته‌کانی عه‌قلیکی وردبینی لیکده‌ره‌وه ده‌بینه‌وه؛ ئەو عه‌قله‌ لیکده‌ره‌ویه‌ی له نه‌ریتی ئەده‌بیی باباندا وه‌ به‌رچاو ده‌که‌وی. ئەو زاراوه‌ فله‌سه‌فیانیه‌ی له نه‌ریتی ئەده‌بیی باباندا و به تایهت له به‌ره‌مه‌کانی نالی و مه‌حوی دا به‌کار هاتوون که‌متر له نه‌ریتی ئەده‌بیی ئەرده‌ل‌اندا ره‌نگیان داوه‌ته‌وه. ئاماده‌بوونی هه‌ستی قوول و به‌سۆزی شاعیر له نه‌ریتی ئەده‌بیی ئەرده‌ل‌اندا

شان به شانی مۆرکه سروشتیه کانی زاراوهی گۆرانی و ههروهه هاش نواندنه وهی لایه نه رۆحانییه کانی سروشت و توخمه سروشتیه کان له سۆنگه ی خه یالی داهینه رانه وه له ئاکامدا ده بنه هۆی خولقاندنی به رهه میک که وه ک سروشتی ئه و ناوچه یه پاک و بیگهرد و رهوانه و وه ک دهروونی شاعیره که پرچۆش و خرۆشه. هه ربۆیه ش، ئه گهر به رده نگی شیعی کلاسیکی کوردی، وه ک به رهه مه کانی نالی، سالم، کوردی و مه حوی، که سانی نوخبه و خوینه وارن و پیوستیان به ده کارگرتنی وزه ی عه قل و خه یاله بۆ تیگه یشتن له شیعه که و لیکدانه وهی دپره کان و رافه کارییه ده سته واژه و زاراوه فه لسه فیه کان، به رده نگی به رهه مه کانی نه ریتی ئه ده بیی ئه رده لان خه لکانی ئاسایین و هه مووشیان خیره ده که ونه ژیر کاریگه ریی عاتیفیی ئه و به رهه مانه وه.

۶- به راورد کارییه شیوازاناسانه ی ویژهی گۆرانی و ویژهی کرمانجی ناوه راست

له م خشته یه ی خواره وه دا هه ول دراوه زۆر به کورتی جیاوازییه شیوازاناسانه کانی نیوان دوو نه ریتی ئه ده بیی گۆرانی و کرمانجی ناوه راست بخرینه بهر چاوه. هه لبه ت درکاندنی ئه م خاله گزنگه که ئه م تاییه تمه ندیانه ره ها نین و زۆر جار هه لئه که وی که نمونه ی ریز په ریشیان تیدایه. واته، هه ندی جار له نه ریتی ئه ده بیی گۆرانیدا چاومان به چه ند خه سله تیک ده که وی که له گه ل کۆی تاییه تمه ندییه کانی ئه و پۆله به رهه مه ی ناو نه ریته که دا ناته بان. ههروهه هاش، لیره دا مه به ست ویژهی کلاسیکی کرمانجی ناوه راسته.

تاییه تمه ندیی شیوازاناسانه (فۆرم و ناوه رۆک)	شیعی کلاسیکی کرمانجی ناوه راست	شیعی رۆمانتیکی گۆرانی
کیش	عه رووزی	برگه بی
فره پاتی و شه ی بیانی	عه ره بی	فارسی
قالبی ئه ده بی	غه زه ل و قه سیده	جووتسه روا
سه روا	یه کیتی سه روا	سه روا ی ناوه کی و جیا
ئولگوه ده نگیه کان	که م	زۆر
دوانه ی روخسار / ناوه رۆک	روخسار	ناوه رۆک
یه کیتی ئه ندماوار	زۆر (به ژماره ی کۆپله کان)	که م (زۆر تر به ک یه کیتی)

شاعری رومانسیکی گورانی	شاعری کلاسیکی کرمانجی ناوه راست	تایبه تمه ندیی شیوازاناسانه (فورم و ناهه روک)
سروششت؛ دیمه ن	شار؛ دیوه خان	فروه پاتی شوین
هه ورامی	سورانی / موکری	بنزاراوه
ئه رده لان	بابان، موکریان	میرنشین
ههستی پرچوش و به سور	عه قلی لیکده ره وهی وردبین	دوانه ی عه قلی / ههست
خه لکی ئاسایی	نوخبه و خوینه وار	به رده نگ
خزمالی و ره سن	کلاسیک (عه ره بی، فارسی)	ئوسلووب
رؤمانتیسیم	کلاسیسیم	قوتابخانه ی ئه ده بی

٧- ئه نجامی لیکۆلینه وه

له م لیکۆلینه وه یه دا به سه رنجدان به پیناسه ی زاراوه گه لی شیواز، ریباز، قوتابخانه، و نه ریتی ئه ده بی به و ئاکامه گه یشتین که به مه بهستی ناو بردن و ده ستینشان کردنی هاوشیوهی و هاوچه شنی شیوازاناسانه ی کۆی ئه و پۆله به رهه مه ئه ده بییه ی له دوو سه ده ی کۆتایی ده سه لاتی ئه رده لانه کاندایه زاراوه ی گورانی هاوونه ته به رهه م، پیوسته که لک له زاراوه ی «نه ریتی ئه ده بیی گورانی» وه ربگیردری و به کارهیتانی زاراوه کانی تر هه ر کامه بیان بوخۆی رووبه رووی جووری که موکۆری و که مایه سیمان ده کاته وه. ههروه هاش، له سۆنگه ی خویندنه وه ی سی نمونه شیعر له سی شاعیر له سه ده گه لی یازده، دوازه و سیزده، چه ندین تایبه تمه ندیی شیوازاناسانه ی به رهه مه ئه ده بییه کانی نه ریتی ئه ده بیی ئه رده لان دیار بکران که به کورتی بریتین له: کیشی برگه یی، هه لپژاردنی وشه ی فارسی زیاتر له چاو وشه ی عه ره بی، به کارهیتانی قالبی ئه ده بیی جووتسه روا، به کارهیتانی به لیشاوی سه روای ناهه کی و ئیماژ و ئولگوه ده نگیه کانی تر وه ک هاوونشینیی ده نگ و ناهه ده نگ، گرنگیدان به ناهه روک له چاو روخسار و هه بوونی یه ک یه کیتی ئه نداموار له کۆی شیعره که دا، ره نگدانه وه ی سروشت و دیمه نه سروشتیه کان، کارابوونی ههستی پرچوش و خرۆش له باتیی گرنگیدان به عه قلی لیکده ره وه ی وردبین و رووکردن له به رده نگی ئاسایی. ئه وه ی جیگه ی سه رنج و بایه خه له م لیکۆلینه وه یه دا ئه وه یه که سه رجه می ئه م تایبه تمه ندییانه له کۆتاییدا ده بنه هۆی خولقانی به رهه میکی ئه ده بی که له رووی

ئوسلووبه‌وه هيچ تايبه‌تمه‌ندييه‌كي له ئه‌ده‌بي كلاسيسي عه‌ره‌بي و فارسي ناچي و ده‌بيته‌ خاوه‌ن و هه‌لگري مۆركي ره‌سه‌نايه‌تي و ره‌هه‌نديكي خۆمالي. هه‌لبه‌ت ئه‌م تايبه‌تمه‌ندييه شيوازناسانه‌گه‌له‌ كۆي به‌ره‌مه‌ ئه‌ده‌بييه‌كاني سه‌رده‌مي ئه‌رده‌لان ناگرېته‌وه و هه‌ر بۆيه‌ش له‌م سه‌رده‌مه‌دا هه‌ست به‌ دوو نه‌ريتي ئه‌ده‌بي ده‌كه‌ين؛ دوو نه‌ريتي ئه‌ده‌بيي جياواز يان دوو جۆر هاوشيوه‌بي شيوازناسانه‌ كه‌ ده‌كري يه‌كيكيان به‌ نه‌ريتي ئه‌ده‌بيي زال يان زۆرينه‌ ناو به‌ري كه‌ له‌ زۆر رووه‌وه‌ پينچه‌وانه‌ي نه‌ريتي ئه‌ده‌بيي بابانه‌ وه‌ك به‌ره‌مه‌كاني بيساراني، خاناي قوبادي، مه‌وله‌وي، مه‌ستوره، وه‌لي دپوانه‌ و، ئه‌ويديش ده‌توانري به‌ نه‌ريتي ئه‌ده‌بيي كه‌مينه‌ يان په‌راويزي ناودير بكري؛ ئه‌مه‌ش ئه‌و نه‌ريته‌يه‌ كه‌ له‌ به‌ره‌مه‌مي هه‌ندي شاعيري كۆتايي ده‌سه‌لاتي ئه‌رده‌لانه‌كاندا ره‌نگي داوه‌ته‌وه‌ وه‌ك سالمى سنه‌ و مه‌جدي.

سەرچاوه کان

الف) کوردی

بیسارانى، مستهفا (١٣٧٥) دیوانى بیسارانى. لیکۆلینهوه و لیکدانهوهی حه کیم مه لا سألح. سنه: گۆران.

تاوه گۆزى، سهید عه بدولپه حیم (مه وله وى) (١٩٦١) دیوانى مه وله وى. کۆکردنه وه و لیکدانه وهی مه لا عه بدولکه ریم موده پریس. به غداد: النجاج.

--- (١٣٧١) دیوانى مه وله وى. کۆکردنه وه و لیکدانه وهی مه لا عه بدولکه ریم موده پریس. چاپى دووهم. سه قز: محه مه دى.

خانای قوبادى (١٩٧٧) خوسره و شیرین. بووژاندنه وه و لیکدانه وهی محه مه دى مه لا که ریم. به غداد: کۆرى زانیارى.

خه زنه دار، مارف (٢٠١٠) میثرووی ئەدهبی کوردی. بهرگی دووهم. چاپى دووهم. هه ولیتر: ئاراس.

--- (٢٠١٠) میثرووی ئەدهبی کوردی. بهرگی سییه م. هه ولیتر: ئاراس.

ره شید ئەحمه د، خورشید (١٩٨٩) ریبازى رۆماتیکى له ئەدهبی کوردیدا. به غداد: ده زگای رۆشنیبری و بلاوکردنه وهی کوردی.

سه جادی، عه لائه دین (١٩٧١) میثرووی ئەدهبی کوردی. چاپى دووهم. به غداد: مه عاریف.

--- (١٩٧٨) ده قه کانى ئەدهبی کوردی. به غداد: کۆرى زانیارى کورد.

فه یزى به گ، ئەمین (١٩٨٣) ئەنجومه نى ئەدیانی کورد. به غداد: کۆرى زانیارى عیراق.

قادر محمد، انور (٢٠٠٣) مه وله وى، شاعیری لیریکای گه وره ی کورد. نامه ی دوکتورا.

ب) فارسی

اخوت، محمدرحیم (١٣٧٨) «این نوشته ها قلّه نیست». کارنامه، س. ٢، ش. ٩٠ (شهریور)، لّل. ٩-٢٢.

سعیدی، گل بابا (١٣٧٨) فرهنگ جامع الاطلاحات عرفانى ابن عربى. تهران: زوار.

سیدحسینی، رضا (۱۳۵۱) مکتب‌های ادبی. تهران: نیل.
شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۶) آئینه‌ای برای لداها. تهران: علمی.
شمیسا، سیروس (۱۳۷۰) انواع ادبی. تهران: باغ آینه.
--- (۱۳۸۱) نگاهی تازه به بدیع. چاپ سیزدهم. تهران: فردوسی.
عیمان‌پور، کلیوم (۲۰۱۰) زیبایی‌شناسی دیوان اشعار مولوی کرد. سلیمانیه:
اداره فرهنگ.

ج) ئینگلیسی

Abrams, M. H. (1993) A Glossary of Literary Terms. Sixth Edition. New York:
Harcourt Brace College Publishers.
Beiser, Frederick. (2005) Hegel. London: Routledge.
Haghighi, Manoochehr. (1993) Literary Schools for University Students. Tehran:
Avaye Noor Publications.
Wimsatt, William K. and Monroe C. Beardsley. (1954) The Verbal Icon: Studies in
the Meaning of Poetry. University of Kentucky Press.

